

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МУЗИЧНОГО ЦИКЛУ

В статье рассматриваются особенности формирования творческой активности студентов в системе изучения предметов музыкального цикла. Раскрываются понятия "активность", "творческая активность", "музыкальное творчество", роль методов импровизации и творческой интерпретации музыкальных произведений в формировании творческой личности.

The peculiarity of students' creative activity while studying series of musical subjects is examined in the article. The notions "activity", "creative activity", "musical creation" and role of improvisation and creative interpretation of musical compositions are exposed in the article as methods of formation a creative personality.

Сучасна вища педагогічна школа України прагне забезпечення підготовки фахівця, здатного до постійного духовного самовдосконалення, творчої активності як основи збагачення інтелектуального та культурного потенціалу нації. Формування творчої активності майбутніх вчителів стає одним із факторів піднесення духовної культури українського народу, всебічного розвитку дитини, підлітка, юнака як цілісної особистості, становлення здібностей і таланту юних громадян України. Але ця проблема не нова.

У психології активність визначається як здатність людини

створювати суспільно значущі перетворення на основі оволодіння надбаннями матеріальної та духовної культури, яка проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні (Б. Г. Ананьєв, Н. С. Лейтес, О. М. Леонт'єв). В. К. Дьяченко, А. М. Лутошкін, Л. І. Уманський розглядають активність в співвідношенні з діяльністю та спілкуванням; О. Н. Прядехо, Д. Н. Узнадзе – як особистісну потребу в діяльності при задоволенні пізнавальних інтересів; О. Г. Ковальов, В. О. Крутецький - як прояв емоційно-вольової саморегуляції.

У педагогіці Т. М. Мальковська, В. О. Сластьонін, З. Ф. Чехлова, Г. І. Щукіна в активності вбачають ведучу рису, інтегральну особливість цілісної особистості, яку поділяють по сферам її застосування - на соціальну, розумову, пізнавальну. Педагоги виділяють три рівня активності по рівням функціонування та суті самовідтворення особистості – репродуктивно-імітаційний (студенти отримують знання безпосередньо в процесі передачі їх викладачем), пошуково-творчий (характеризується більшою мірою самостійності студентів у процесі виконання певних завдань), творчий, коли студенти виявляють творчий підхід до розв'язання навчально-пізнавальних завдань (Л. П. Арістова, В. В. Горшкова, Н. О. Менчинська, Т. І. Шамова).

Однак творче відношення студентів до навчального процесу не виникає само по собі. Активізація творчої діяльності студентів зумовлюється характером та організацією педагогічного процесу, а також умовами, в яких він проходить.

Проблема творчості і творчих здібностей також вивчалася багатьма науковцями (Дж. Гілфорд, А. Маслоу, Т. Андерсон, В. І. Андрєєв, В. С. Біблер, А. В. Брушлінський, С. С. Гольдентріхт, О. М. Лук, О. М. Матюшкін, Я. О. Пономар'єв та ін.). Результатом їх багаторічних досліджень стали висновки, що творчість не є особливим даруванням для обраних, вона, навпаки, є властивістю, яка розподілена між усім

людством в більшій чи меншій мірі; а творче мислення починає працювати у будь-якої нормальної людини, коли саме життя, практика зводять її з якимись труднощами, перепонами, що виступають у вигляді завдань різної складності.

Психолого-педагогічні дослідження Д. Б. Богоявленської, Л. С. Виготського, В. А. Кан-Калика, В. В. Краєвського, М. О. Лазарева, В. І. Лозової, М. Д. Нікандрова, А. В. Петровського, Н. О. Половнікової, С. О. Сисоевої, Т. І. Шамової, Г. І. Щукіної та ін. дають нам ґрунтовну підставу вважати: визначальною якістю творчої особистості є її творча активність, що розглядається як інтегративна характеристика особистості, в якій, з одного боку, відображені нові глибокі утворення у структурі особистості (творчі потреби, мотиви, домагання), а, з іншого, - знаходять свій вираз якісні зміни в діяльності, що стає більш цілеспрямованою, потужною, продуктивною.

Вагомий внесок у теорію та практику формування творчої активності особистості (дитини, учня) музичними дисциплінами внесли О. О. Апраксіна, Б. В. Асаф'єв, Л. А. Баренбойм, Н. О. Ветлугіна, Є. Ф. Карпова, Г. М. Падалка, В. М. Шацька, Б. Л. Яворський та інші, які вважали предмети музичного циклу ефективним засобом творчого розвитку особистості. Але проблема формування творчої активності студентів у процесі вивчення музичних дисциплін залишається недостатньо розкритою.

Наукові дослідження сьогодення мають тенденцію до переходу від розробки загальної теорії творчості до знаходження шляхів навчання творчої діяльності. Але в самій проблемі навчання творчості закладена внутрішня суперечність. Феномен творчості передбачає створення якісно нового, яке раніше не існувало. Тому не можна навчити тому, що не створено, але можна навчити механізмам його творення, сформувати здібності до творчої діяльності, її

рушійні мотиви.

Тому мета нашої статті – на основі аналізу наукової літератури, конкретизувати теоретичні основи формування творчої активності у навчальному процесі та виявити можливості музичних дисциплін у цьому процесі.

Активність, як важлива особистісна якість, забезпечує успішність всього процесу становлення особистості. Активність – це одна з властивостей особистості, посилена, енергійна діяльність. Активність забезпечує взаємодію людини з середовищем. Розвиваюча дія навчання залежить від того, наскільки активна участь студента в педагогічному процесі (Л. В. Кондрашова).

Ще Г. С. Батищев писав, що людину не можна виліпити, зробити як річ, як пасивний результат впливу зовні. Необхідно тільки забезпечити її включення в діяльність, в ході якої вона могла б проявити власну активність і через механізм цієї власної активності та спільної діяльності з іншими людьми вона формується, розвивається як соціальна істота.

Якщо узагальнити погляди і наукові позиції зазначених раніше авторів, то можна з достатньою долею імовірності визначити суттєві характеристики творчої активності, як інтегративної категорії, що охоплює пізнавальну і перетворюючу діяльність особистості як цілісний процес і його окремі компоненти: сталу спрямованість на творчий пошук, суб'єктивне відкриття, матеріальне втілення задуму. Творча активність студента - це достатньо розвинута здатність його до цілеспрямованої і планомірної творчої діяльності по створенню нових духовних цінностей у собі, що характеризується, з одного боку, прагненням і вмінням визволитися з-під впливу шаблону, сміливо взяти на себе ініціативу пошуку невідомого, а, з іншого, - спроможністю до свідомого самоконтролю, організованості,

самодисципліни. Творча активність як атрибут особистості, її внутрішнє найцінніше надбання формується і розвивається тільки у творчій діяльності, характеризується у межах цієї діяльності граничним напруженням і зосередженням в одному напрямі вольових, емоційних, інтелектуальних, фізичних зусиль. Фундаментом творчої активності студента виступає комплекс творчих здібностей (енергетична активність особистості; комунікативно-творчі, дослідницькі, дидактичні та рефлексивні здібності), а рушійною силою - мотивація, яка характеризується постійною спрямованістю студента на оволодіння новими способами та прийомами творчої діяльності.

Показниками творчої активності студентів можливо вважати ті, які виділені в характеристиці творчості психологією: новизна, оригінальність, очуднення, відхід від шаблону, злам традицій, несподіваність, доцільність, цінність (Я. О. Пономарьов).

Перехід студента на рівень творчої активності - це свідоцтво значного стрибка в загальному розвитку особистості, свідоцтво значної сили його внутрішніх процесів, його саморегуляції та самоорганізації (Г. І. Щукіна).

Педагогічна практика підіймає багато проблем, у тому числі формування творчої особистості в процесі вивчення музичних дисциплін: основний музичний інструмент (фортепіано, скрипка, баян та ін.), вокальний клас, диригування, українська народна музична творчість, історія західно-європейської музики, історія української музики, історія музики ХХ ст. та інші. У програмах педагогічних інститутів /для музично-педагогічних факультетів/, розроблених колективом авторів, реалізована концепція музичного виховання студентів, сутність якої полягає у тому, щоб спираючись на фольклорну та класичну музику, сприяти естетичному, творчому

розвитку студентів, формуванню творчого мислення, підготовці висококваліфікованого фахівця. Творча особистість студента формується в процесі вивчення музичних дисциплін через розвиток у нього творчої активності, яка відбивається в різних аспектах його музичної діяльності. Творчі здібності студентів формуються у музичній діяльності через опанування ними дидактичних принципів, що впливають на якість виконання і засвоюються у різних видах творчої активності.

Педагоги-музикознавці визначають різні форми та методи розвитку творчої активності студентів у процесі фортепіанного навчання. Це такі, як :

- 1) формування навичок та вмінь самостійної роботи;
- 2) метод ескізного освоєння фортепіанних творів;
- 3) метод "творчої інтерпретації музичного твору";
- 4) форми прилучення студентів до творчого музикування (нестандартне виконання художнього твору музичного мистецтва, імпровізація, творіння) та ін.

У нашому дослідженні формування творчої активності студентів ми розглядаємо музичну імпровізацію як один із головних методів. Музична імпровізація – найдавніший вид музичного мистецтва. В. Озеров у "Словнику спеціальних термінів" називає імпровізацію методом творчості, що припускає створення в процесі вільного фантазування. Застосовуються різновиди імпровізації: вокальна та інструментальна, сольна та ансамблева, тональна та атональна, вільна та обмежена. Імпровізація може ґрунтуватися на заданих схемах, моделях, стандартах; бути частково або повністю розпланованою; поєднуватись з елементами композиції та аранжування; повністю фіксуватись у нотному запису; бути у вигляді брейку або розгорнутого мелодичного хорусу; на визначену тему,

гармонійний квадрат, закінчену п'єсу з розвинутою формою; імпровізацією на імпровізацію; модальною або аматоричною; колективною грою в лінійно-контрапунктній, гетерофонній, орнаментально-варіаційній або респонсорній манері; імітацією музикантів імпровізаційного стилю джазових виконавців; у поєднанні з різними типами імпровізації.

Для навчання мистецтву імпровізації ми рекомендуємо використовувати такі вправи, як створення мелодії на основі гармонічних звуків заданої теми; створення мелодії на основі акордових звуків із використанням різних тривалостей; створення мелодії з використанням допоміжних та прохідних звуків; створення мелодії з використанням введених звуків.

Оскільки імпровізація будується на основі мелодичного, гармонічного та ритмічного варіювання, найбільш зручною для імпровізування є ладогармонічна основа як у рівномірній, так і нерівномірній гармонічній пульсації. На початку мелодичні імпровізації слід гармонізувати за допомогою простих функцій: S-T, D-T, S-D-T.

Ми згодні з тим, що гармонічну імпровізацію найзручніше починати з кадансу, оскільки кадансова зона є напруженішою у музичній побудові. Після засвоєння імпровізації на кадансовій основі ми пропонуємо студентам поімпровізувати інтонаційну фразу до кадансу, в тонічній, домінантовій та плагальній гармонії.

Ми вважаємо, що для ускладнення музично-творчих завдань, слід пропонувати студентам створювати ладогармонічну імпровізацію у визначеному жанрі (пісня, танок), поімпровізувати у характері народної музики для розвитку умінь створення підголоскової та імітаційної імпровізації. Також дієвим способом розвитку імпровізаційних навичок є виконання на інструменті

ладових моделей.

Музична імпровізація повинна інтуїтивно розподілятися на поетапно розплановані невеликі, але закінчені фрази (речення). Кожне мінімально закінчене музичне утворення будується на основі попереднього інтуїтивного знання.

В імпровізації ведення мелодії практично не виходить за межі норм європейської музики: стрибок на великий інтервал компенсується поступневим рухом у зворотному напрямку або, після поступеневого пасажу застосовується більший інтервал.

На наш погляд, створюючи мелодії з яскраво вираженим характером чи мелодизуючи літературний текст або вірш, студенти інтуїтивно знаходять засоби музичної виразності для передачі характеру емоційного образу. Наприклад, завдання створення твору "Схід сонця" нашоухує студента на створення глибокої, повільної по характеру мелодії, переважно з поступовим рухом. Імпровізація на тему "Великий вітер" настраює студентів на активну, часто з пунктирним ритмом, у помірному або помірно швидкому темпі стрибкоподібну мелодію. Протилежне по характеру словосполучення "Легкий вітерець", що пропонується в емоційно-образній ситуації "Морська прогулянка", настраює студентів на спокійний рух мелодії.

Імпровізація дає можливість музиканту досконало та природно сприйняти, засвоїти, відтворити "від свого імені" ідеї композиторів та виступає частиною загальної культури музиканта. Ми згодні з думкою Б. Бриліна, що мета імпровізації – виявлення прихованої творчої енергії виконавця, а сама якість імпровізації залежить від запасу гармонічних, мелодичних і ритмічних зворотів, відчуття міри, форми, творчої уяви та художнього смаку.

Використання методу "творчої інтерпретації музичного твору" зумовлено впровадженням різноманітних форм роботи з формування

творчої активності студентів, які значно поширюють систему опанування музичного явища : сприйняття – аналіз – творча інтерпретація. Інтерпретація – це художнє тлумачення музичного твору в процесі його виконання, розкриття художньо-образного змісту музики виражальними й технічними засобами виконавського мистецтва. Інтерпретація залежить від індивідуальних особливостей виконавця, його художнього задуму, естетичних принципів школи, до якої він належить. Інтерпретація передбачає індивідуальний підхід до виконання музики, активне ставлення до неї. Наприклад, ми пропонуємо студентам завдання самостійно підготувати та виконати один із музичних творів крупної форми на вибір: Й. Гайдн. Фінал концерту Ре-мажор; В. Моцарт. Рондо з сонати № 15 або Д. Бортнянський. Соната До-мажор. Мета завдання – визначити рівень виконавської майстерності студентів. Музичний твір добираємо згідно індивідуальних можливостей студентів. Стиль виконання, добір засобів музичної виразності (темпо, динаміка та ін.), втілення авторського задуму залежить від рівня сформованості творчої інтерпретації у студентів. Метод “творчої інтерпретації музичного твору” поєднує дії художнього й технічного освоєння музичного матеріалу на інструменті та його вербальну характеристику. При цьому першочерговим є осмислення художніх завдань. Їхнє чітке уявлення студентами повинно “випереджати” т.з. технічні задачі. У цьому разі ідеальне уявлення музичного образу слугує імпульсом для практичного втілення художньої ідеї твору на музичному інструменті. Головним при цьому висувуються завдання здатності відокремити найбільш важливі, суттєві, головні. Творчі осягання музичних творів було одним з тих “каналів”, через який ми прагнули “провести” свідомість студентів у галузь сучасної музичної культури. Комплексний підхід до освоєння

музичних творів, їхня музична інтерпретація і вербальна характеристика має збагатити, поглибити, розвинути художньо-образні уявлення, витонченість і точність музичних та словесних характеристик художніх образів музичних творів. Ми вважаємо, що правильна організація цієї роботи сприяє розвитку естетичних смаків вихованців та формуванню творчої активності.

Пошуки модернізації сучасного процесу навчання повинні бути пов'язані із зміною характеру відношень в системі "викладач-студент". Нас, як і багатьох сучасних дидактів, хвилює питання як утворити умови, щоб у процесі навчальної роботи студенти були не тільки простими виконавцями волі викладача, але і його активними організаторами, учасниками й творцями. "Педагогічний процес, - як помічає Л. В. Кондрашова, - повинен будуватися на взаємній активності педагогів та вихованців" [3, с.56]

На наш погляд, вузівський процес недостатньо спрямований на системне формування творчої особистості студента та реалізацію в ході навчання різних шляхів розвитку їх творчих здібностей. Сьогодні гостро відчувається потреба в новій трактовці цілей педагогічної освіти з позиції її особистісно орієнтованої спрямованості. Дидактичні цілі педагогічного процесу у вищій школі повинні передбачати формування у студентів засобами дисциплін, що вивчаються, стійкої орієнтації на творчість, активність та пізнавальну самостійність, які виявляються в єдності з високим рівнем творчих здібностей особистості і забезпечують результативність навчальної роботи та професійного росту студентів. В наших подальших дослідженнях ми будемо намагатись знайти більш ефективні підходи та методи для формування творчої активності студентів.

Література:

1. Брылин Б. А. Вокально-инструментальные ансамбли школьников: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 49–52 с.
2. Державна програма “Освіта” /Україна ХХІ століття/. – К., 1994.
3. Кондрашова Л. В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. – М.: Прометей, 1990. – 160с. _
4. Кондрашова Л. В. Процесс обучения в высшей школе: Учебное пособие. – Кр.Рог: КГПУ, ИВИ, 2000. – 170с.
5. Озеров В. Словарь специальных терминов // Коллиер Дж. Становление джаза. Популярный исторический очерк. Пер. с англ. – М.: Радуга, 1984. – 364с.
6. Педагогика в вопросах и ответах: Учеб. пособие / Кондрашова Л. В., Пермяков А. А., Зеленкова Н. И., Лаврешина А. Ю. – Кр.Рог: СП“Мира”, 2002. – 240с.
7. Пономарёв Я. А. Психология творчества и педагогика. – М.: Педагогика, 1976. – 280 с.
8. Програми педагогічних інститутів. Основний музичний інструмент /фортепіано/ для спец. 03.05.00 “Музика”. – К.: РНМК, 1991. – 28 с.
9. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

